

היום נלמד בעזרת ה':

בבא בתרא דף קכד

מני? רבי היא: הגמרא מבארת כדעת מי הולכת בברייתא הנ"ל, הסוברת שבכור נוטל פי שניים בשבח שהשיבחו הנכסים לאחר מיתת האב כשהדבר קרה ממילא. אמנם אם היורשים השיבחו בעצמם את הנכסים, לכו"ע הוא לא נוטל פי שניים בשבח.

והתשובה - כדעת רבי החולק על רבנן בברייתא להלן.

דתניא אין בכור נוטל פי שנים בשבח ששבו נכסים לאחר מיתת אביהן. רבי אומר - אומר אני בכור נוטל פי שנים בשבח ששבו נכסים לאחר מיתת אביהן, אבל לא בשבח שהשיבחו יתומים לאחר מיתת אביהן.

ירשו שטר חוב בכור נוטל פי שנים: רבי ממשיך ואומר - אם הבנים ירשו שטר חוב מאביהם שכתוב בו שאביהם הלווה כסף למישהו, הבכור נוטל פי שניים בכסף שיגבו מהלווה. משום שאת הכסף הם יכולים לגבות רק על ידי השטר, כי אם לא היה להם שטר היה יכול הלווה לטעון שהוא כבר פרע את החוב. ולכן השטר נחשב כמו גוף הממון, והכסף נחשב כמו השבח שמשתבח על ידיו, בדומה לשבח של הקרקע. ולכן הבכור נוטל בו פי שניים. וזהו לדעת רבי. אמנם לדעת רבנן הוא לא נוטל פי שניים.

(אמנם במלוה על פה, לכו"ע הבכור לא נוטל פי שניים. משום שזהו ממון ה'ראוי' לבוא להם, ואינם מוחזקים בו. והדין הוא שאין בכור נוטל 'בראוי' פי שניים. אבל מלוה בשטר נחשב 'למוחזק', כי הם מוחזקים בשטר, וכאמור הכסף המגיע על ידי השטר נחשב כשבח של השטר. ובזה נחלקו רבי ורבנן האם נוטל בשבח פי שניים או לא).

יצא עליהן שטר חוב בכור נותן פי שניים, ואם אמר איני נותן ואיני נוטל רשאי: בדין זה אין מחלוקת והוא לכו"ע.

מכיון שהבכור נוטל פי שניים בנכסים, אם יצא עליהם 'שטר חוב' מהמלווה שהלווה כסף לאביהם, ועליהם לפרוע את החוב מהנכסים שירשו מאביהם. הבכור משלם פי שניים משאר האחים לתשלום החוב, כי הנכסים של האבא השתעבדו לחוב, והרי הוא ירש מהנכסים שני חלקים.

אמנם הבכור יכול להחליט שהוא לא מעוניין לקבל פי שניים בירושה, משום שהתורה קוראת לחלק הירושה של הבכור בשם 'מתנה' (כדלהלן), ואי אפשר להכריח בן אדם לזכות במתנה בעל כרחו. וממילא הוא גם לא יתחייב לשלם פי שניים בחוב. (אמנם החלק הראשון שלו שהוא יורש עם שאר אחיו אין זו 'מתנה', אלא ירושה בעל כרחו).

עד כאן הברייתא. הגמרא מבארת את המחלוקת.

מאי טעמייהו דרבנן? אמר קרא "לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם", 'מתנה' קרייה רחמנא, מה מתנה עד דמטיא לידיה אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה: מכיון שהתורה קראה לחלק הנוסף של הבכורה בלשון 'מתנה', אנו לומדים שאת החלק הזה הוא מקבל כמו במתנה. דהיינו הנותן מתנה יכול לתת רק את מה שיש בידיו, אבל לא את מה שיגיע אליו לאחר מכן, כי זהו דבר שלא בא לעולם. וכך גם השבח שהשביחו הנכסים לאחר מיתת האב, מכיון שהוא לא היה בידיו של האב הבכור לא יורש בו חלק נוסף. אמנם את החלק הראשון הוא יורש, כי כאמור 'ירושה' אינה 'מתנה' והיורש מקבל אותה בעל כרחו.

ורבי אומר אמר קרא "פִּי שְׁנַיִם" מקיש חלק בכורה לחלק פשוט מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה אף חלק בכורה אע"ג דלא מטא לידיה: רבי לומד מכך שהפסוק משווה את שני החלקים שהבכור יורש במילה אחת ('שניים'), כי היה אפשר לכתוב שהבכור יקבל 'חלק אחד על אחיו', אנו לומדים מכאן ששני החלקים שווים זה לזה. כמו שאת החלק הפשוט (כלומר הראשון שלו) הוא מקבל גם אם הוא לא היה בידיו האב בחייו, כך גם את חלק הבכורה שלו (החלק הנוסף).

אמנם בכל אופן בחלק 'ראווי' גמור, כגון שהשביחו הבנים את הקרקע לאחר מיתת אביהם, הוא לא יורש חלק נוסף. כי על כך ממשיך הפסוק ואומר **"לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם כָּל אֲשֶׁר יִמְצָא לוֹ"**. אבל בחלק של השבחה שהשביחו הנכסים מאליהם, הוא כן מקבל פי שניים.

שאלה: **ורבנן נמי - הכתיב "פי שְׁנַיִם":** ואם כן נלמד מכאן שהבכור יקבל גם בחלק הנוסף של הבכורה כמו בחלק הפשוט (החלק הראשון).

תשובה: **ההוא למיתבא ליה אחד מצרא:** הפסוק השווה אותם כדי ללמד אותנו שהבכור מקבל את שני החלקים שלו זה ליד זה. כמו שאת החלק הפשוט הוא מקבל במקום אחד, כך גם את החלק הנוסף של הבכורה הוא מקבל יחד עם חלק הפשוט כאילו היו חלק אחד.

שאלה: **ורבי נמי - הכתיב "לִתֵּת לוֹ":** ואם כן עלינו ללמוד מכאן שהאבא יכול להוריש לבכור את החלק הנוסף 'כמתנה' בלבד. והיינו שרק את מה שבא לידי האבא בחייו הוא יכול להוריש לבנו הבכור כחלק הנוסף של הבכורה, אך לא את מה שהשביח לאחר מות האב. **תשובה:** **ההוא שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי:** המילים הללו באות ללמד אותנו דבר אחר. והיינו שהבכור מקבל את החלק הנוסף כמתנה ולא בעל כרחו (ולכן הוא יכול לומר גם שהוא לא רוצה לתת פי שניים, כי הוא לא ירש פי שניים).

(ולדעת רבנן הלומדים מכאן שהאבא מוריש לבכור את החלק הנוסף כמתנה בלבד, ולכן הוא לא יכול להוריש את השבח שלא הגיע לידיו בחייו, מהיכן הם ילמדו שהבכור יכול לסרב לירש את חלק הבכורה? והתשובה - מ'ליתת' הם לומדים שהאבא מוריש לבכור כמתנה, ומ'לו' הם לומדים שהבכור לא זוכה בירושה עד שתבוא לידי ולכן הוא יכול לסרב מלקבל אותה).

א"ר פפא, דיקלא ואלים, ארעא ואסיק שירטון, זכולי עלמא לא פליגי דשקיל: אם הבנים ירשו עץ דקל קטן ולאחר מות האב הוא גדול ונעשה עבה. וכן אם הם ירשו קרקע ולאחר מכן עלה עליה חול וזבל על ידי הים והיא השתבחה. לכולי עלמא הבכור יורש בזה פי שניים, כי זהו הדבר עצמו שירשו מהאב, ולא השתנה שמו של הדבר ואם כן הוא לא נהפך להיות דבר חדש.

כי פליגי בחפורה והוה שובלי, שלופפי והוו תמרי, זמר סבר שבחא דממילא, ומר סבר אישתני: אבל הם נחלקו במקרה שהם ירשו שדה שחת (תבואה למאכל בהמה) ולאחר מות האב היא הצמיחה שיבולים. וכן אם הם ירשו עצי דקל ללא פירות, ולאחר מכן הם התחילו להצמיח תמרים. כאן יש 'שם' של דבר חדש שהשביח ממילא בלא השקעה של הבנים. **לדעת רבי** הבכור יורש פי שניים כי השבח כאן הגיע מאליו, **ולדעת רבנן** אינו יורש, כי השתנה שמו של הדבר ואם כן יש כאן דבר חדש, והבכור לא יורש בדבר ה'ראוי' לבוא לאחר מות האב.

*

אמר רבה בר חנא אמר ר' חייא: דיין שפסק דין כדברי רבי (= שבכור נוטל פי שנים בשבח), מה שעשה עשה והדין קיים, ואנו לא אומרים שהוא טעה ועליו להחזיר את הדין, וכן אם עשה כדברי חכמים (= שבכור לא נוטל פי שנים בשבח) מה שעשה עשה והדין קיים.

הגמרא מבארת את טעמו של רבי חייא:

מספקא ליה: הטעם הוא לפי שרבי חייא הסתפק האם **הלכה כרבי מְחַבְרו ולא מְחַבְרו.** כלומר יש בידינו כלל ש'הלכה כרבי מחבירו', ורבי חייא הסתפק האם הכוונה היא שנפסקה הלכה כרבי רק במקרה שהיחיד חולק עליו (= 'חַבְרו'), אבל במקום שהרבים חולקים עליו (= 'חַבְריו') אין הלכה כמותו, וא"כ כאן הרי חולקים עליו חכמים שהם רבים, וא"כ אין הלכה כמותו. או שהלכה כרבי אפילו במקום שהרבים חולקים עליו, וא"כ גם כאן הלכה כמותו.

אמר רב נחמן אמר רב, אסור לעשות כדברי רבי: שכיון שאין הלכה כמותו במקום שהרבים חולקים עליו, הרי שהפוסק כמותו עובר על "לא תטה מִשְׁפָּט".

ורב נחמן דידיה אמר: כלומר מקודם רב נחמן דיכר בשם רב, וכעת הגמ' אומרת מה הוא בעצמו סובר.

אמר רבא, אסור לעשות כדברי רבי, ואם עשה עשוי, קא סבר מטין איתמר: אף שאסור לפסוק כרבי, אבל אם הדין פסק כמותו מה שעשה עשוי והדין קיים, לפי שרבא סובר שבבית המדרש אמרו שמטים את הדין אחר דברי חכמים לדון כך לכתחילה, אבל אם עשה כרבי עשה ולא מחזירים את הדין.

*

תני רב נחמן בשאר ספרי דבי רבי: 'ספרא דבי רבי' הוא ספר הנקרא 'תורת כהנים' ובו ברייתות על חומש ויקרא, 'שאר ספרי דבי רבי' הם ברייתות על חלק מחומש במדבר, וחומש דברים. מהברייתא שמביא רב נחמן רואים כשיטת רבי.

תני רמי בר חמא בשאר ספרי דבי רבי: מהברייתא שמביא רמי בר חמא רואים כשיטת חכמים.

*

אמר רב יהודה אמר שמואל, אין בכור נוטל פי שנים במלוה: אם אביו הלווה כסף למישהו, אין הבכור נוטל פי שנים בהלוואה (= כשהלווה יחזיר ליורשים את הכסף), אלא האחים מחלקים ביניהם את הכסף בשווה.

קושיא: למאן? כמי סובר שמואל שהוא היה צריך לומר זאת?

אילימא לרבנן: אם הוא סובר כרבנן, א"כ קשה, שהרי אם בנכסים שהאב החזיק בהם אמרו חכמים שאין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהם השביחו, הרי שבזדאי שבמלוה שהאב בכלל לא החזיק בכסף אלא רק בשטר חוב שהוא נייר בעלמא, פשוט שהבכור לא נוטל פי שנים, ושמואל לא היה צריך להשמיע לנו דבר כ"כ פשוט.

אלא לרבי: ואם תאמר שהוא סובר כרבי, ולשיטתו רבי סובר שאמנם הבכור נוטל פי שנים בשבח אבל במלוה הוא לא נוטל פי שנים כיון שהכסף לא היה ברשות האב, א"כ קשה, שהרי למדנו בבבביתא - אחים שירשו שטר חוב, הבכור נוטל פי שנים בין בחוב עצמו ובין בריבית (= מדובר שהאב הלווה לגוי), ע"כ הבביתא, וא"כ נמצא שהבביתא אינה לא כרבי ולא כרבנן, לפי שלדעת כולם אין הבכור נוטל פי שנים במלוה.

תירוץ: לעולם לרבנן: באמת שמואל סובר כחכמים, אלא שהיה מקום לחשוב שכיון שהאב החזיק בשטר חוב הרי שהדבר נחשב כאילו הוא כבר גבה את החוב ולכן הבכור יטול בו פי שנים, לכן בא שמואל לחדש לנו שאין זה נחשב כגבוי ואין הבכור נוטל בו פי שנים.

שלחו מתם: שלחו מארץ ישראל - בכור נוטל פי שנים במלוה אבל לא בריבית (= מדובר שהאב הלווה לגוי).

קושיא: למאן? כמי סברו אמוראי ארץ ישראל שהם היו צריך לומר זאת?

אילימא לרבנן: אם הם סוברים כרבנן, א"כ קשה, שהרי אם בנכסים שהאב החזיק בהם אמרו חכמים שאין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהם השביחו, הרי שבזדאי שבמלוה שהאב בכלל לא החזיק בכסף אלא רק בשטר חוב שהוא נייר בעלמא, פשוט שהבכור לא נוטל פי שנים, והם לא היו צריכים להשמיע לנו דבר כ"כ פשוט.

אלא לרבי: ואם תאמר שהם סוברים כרבי, ולשיטתם רבי סובר שהבכור נוטל פי שנים רק בחוב עצמו ולא בריבית, זה אי אפשר לומר, שהרי למדנו בבביתא שלדעת רבי בכור נוטל פי שנים גם בריבית!

תירוץ: לעולם רבנן היא, ומלוה כמאן דגביא דמיא: באמת הם סוברים כחכמים, אלא שלדעתם אמנם חכמים סוברים שהבכור לא נוטל פי שנים בשבח, אבל הוא כן נוטל פי שנים בחוב עצמו, לפי שכיון שהאב החזיק בשטר חוב הרי שהדבר נחשב כאילו הוא כבר גבה את החוב, ולכן הבכור נוטל בו פי שנים.

נמצא שאמוראי ארץ ישראל חולקים על אמר רב יהודה אמר שמואל לעיל, שהם סוברים שכיון שהאב החזיק בשטר חוב הרי שהדבר נחשב כאילו הוא כבר גבה את החוב, ואילו רב יהודה אמר שמואל סובר שהשטר הוא סתם נייר בעלמא ואין החוב נחשב כגבוי.

אמר ליה רב אחא בר רב לרבינא: אמימר הזדמן למקומנו, ודרש שבכור נוטל פי שנים במלְוָה אבל לא ברבית.

א"ל נהרדעי לטעמייהו: אמר לו רבינא - אמימר הוא מנהרדעא, שהם סוברים כרב נחמן שדבריו יובאו מיד.

דאמר רבה, גבו קרקע יש לו, גבו מעות אין לו: יתומים שאביהם הלווה כסף למישהו, אם הם גבו מהלווה קרקע עבור החוב, הרי שהבכור נוטל בה פי שנים, כיון שקרקעותיו של הלווה משועבדות לחוב של אביהם, והרי זה כאילו אביהם היה מוחזק בהם, אבל אם הם גבו מהלווה מעות אין הבכור נוטל בהם פי שנים, כיון שמעות הם 'מטלטלין', ואין המטלטלין של הלווה משועבדים לאביהם, וא"כ הוא לא היה מוחזק בהם.

ורב נחמן אמר, גבו מעות יש לו, גבו קרקע אין לו: אם הם גבו מהלווה מעות, הרי שהבכור נוטל בהם פי שנים, כיון שגם ההלוואה היתה במעות, ולכן האב נחשב כמוחזק במעות שהלווה עתיד להחזיר לו, אבל אם הם גבו מהלווה קרקע אין הבכור נוטל בה פי שנים, כיון שאביהם הלווה לו מעות ולא קרקע. נמצא שרב נחמן סובר שבכור נוטל פי שנים במלְוָה, וכדברי אמימר.